

Осьмачка Тодось Степанович

Життя та творчість

ТОДОСЬ ОСЬМАЧКА

(1895—1962)

Тодось Степанович Осьмачка народився 3 травня 1895р. в с. Куцівка на Черкащині. Тут же здобув середню освіту. Писати поем розпочав ще в школі. У 20-х рр. закінчив Київський інститут народної освіти, працював учителем у київських школах, увійшов до літературного угруповання "Ланка". Видав три збірки —поезій: "Круча" (1922), "Скитські вогні" (1925), "Клекіт" (1929). З 1926р. Осьмачка належав до організації МАРС (Майстерня революційного слова). У 30-х рр. з початком сталінських репресій намагався перейти західний кордон, але був спійманий, відсидів у Бутирці, Лук'янівській в'язниці, проходив курс примусового лікування в Кирилівській психіатричній лікарні, звідки втік і переховувався в рідному селі.

У 1942 р. Осьмачка приїхав до Львова, а звідти потрапив на Захід. Жив у таборах для переміщених осіб, гнаний манією переслідування, постійно переїжджав з місця на місце: жив у країнах Європи, США, "Поет" (1947, 1954), "Китиці часу" (1953), "Із-під світу" (1954) та три повісті: "Старший боярин" (1946), "План до двору" (1951) та "Ротонда душогубців" (1956). Активно співпрацював в організацію письменників-емігрантів "Мистецький український рух" (МУР). Здійснив блискучі переклади із О. Уайльда та У Шекспіра.

6 липня 1961 р. у Мюнхені Т. Осьмачку розбив параліч. Друзі перевезли поета на лікування до Нью-Йорка.

7 вересня 1962р. Тодось Осьмачка помер у Нью-Йорку.

Перша збірка поезій Т. Осьмачки "Круча", яка з'явилася друком 1922 р., була дуже схвально сприйнята критикою, яку привабила "нерозгадана глибінь образів і разом з тим блискуча народна мова та епічний стиль дум з чисто народними способами...". Відомий знавець літератури С. Єфремов писав у "Історії українського письменства": "Серед нашого поетичного молодняку Осьмачка являє, може, одну з найбільш надійних сил". Друга книжка поезій "Скитські вогні" фактично стала гімном українському степові:

Гей, степе мій,
підпер ти ріками моря,
щоб не схитнулися вони
на ниви хлібороба...
Ти запалив дзвінкі вогні
великих сизих рос,
що з ринків падають на обрій —
на вічний твій покос...

Поет прагнув образно простежити історичний шлях України і пройти "по шляху

віків", усвідомивши, куди летить новий вік і якою буде майбутня доля українського народу. Проте тривога, сумнів, страх, передчуття біди — ці настрої, характерні для подальших творів Осьмачки, ще не переважають у його поезіях періоду 20-х рр. Він ще зберігає віру в можливість рівноваги завдяки утвердженню нашого сильного "сьогодні".

Третьою — і останньою в радянській Україні — була збірка "Клекіт", у якій посилюлись настрої самотності, змученості душі, розпачу. Увагу в цій збірці привертає вірш "Деспотам", в якому автор звертається до закутого в ланцюги працюючого народу, котрий годують казармах на заріз і чию працю забирають "розбоєм в білий день", передрікаючи йому падіння "під кригу ланцюгів" і спів "присмаглими губами чужих пісень із городів".

Проза Тодося Осьмачки така ж неординарна й самотня, як і його поезія, така ж різнопланова. Якщо повість "Старший боярин" позначена казковістю й ліричністю, то "План до двору" й "Ротонда душогубців" — вражаючі жахливі літописи злочинного винищення українства в період примусової колективізації, нелюдських жорстокостей НКВС.

Рукописний варіант повісті "Старший боярин" Осьмачка закінчив у 1944 р. в польському містечку Криниці. "Старший боярин" — особливий твір з-поміж усього, що він написав. На початку повісті автор уточнює часові координати подій 1912 роком, але з таким же успіхом вони могли відбуватися і п'ятдесят, і сто літ тому. Вчорашній семінарист Гордій Лундик стикається з тими проблемами, які стояли перед українцями в різні часи нашої історії: проблема людського щастя, соціальної справедливості, добра і зла.

Майже на початку твору письменник примушує читача замислитись над тим, що людина здебільшого самотня, слабка, мізерна супроти Всесвіту, Космосу. Їй хочеться бачити себе центром евіту, але на кожному кроці вона переконується, що повністю залежить від природи й для природи зовсім байдужа. Гордій любить Варку, але вона суджена іншому, тому На весілля може покликати його тільки старшим боярином. Тому назва твору звучить по-філософськи символічною: чи є людина справжнім володарем свого життя, чи, може, вона скоріше отакий старший боярин на весіллі своєї нареченої?

Та є сила, якій, на думку Осьмачки, підвладно все, — це почуття любові, що здатне подолати і самотність, і загубленість людини в Космосі. Це те почуття, що зрештою єднає Варку і Гордія, вирвавши її з монастиря, а його з розбійницької ватаги. Повість завершується тим, що Гордій стає чоловіком тієї, котру кохав, переставши бути старшим боярином. Саме біля могили тітки Гор-пини Корецької Лундик і його наречена "вінчаються" самовільно, адже обставини склалися так, що молодята не мають можливості виконати церковне таїнство шлюбу, бо поспішають втекти від переслідування поліції, яка переконана, що тітку вбив небіж: "Але я хочу стати вам жінкою не в борг, як кажуть селяни, і не "на віру", як розповідає Коцюбинський. А хочу з вами обвінчатися. Я скину оцей хрест на ланцюжку, — і почала його знімати з шиї, — і ви візьмете його за один кінець, а я за другий, і обійдемо тричі гріб нашої тітки.

Правда, я хотіла це зробити біля маминого гробу. Після кожного разу прокажемо клятьбу. Цілуватися не будемо. А тільки поцілуємо наприкінці нашої церемонії оцей хрест. Я його повішу на акацію. Жінкою я вам стану у вашій коморі по нашому давньому звичаю... Кажіть за мною: заклинаюся перед оцим свідком,— і вона показала на гріб рукою,— що я свою жінку, Варку Дмитрівну, любитиму і глядітиму і в горі, і в добрі".

Головна думка твору звучить досить оптимістично: почуття людини до людини — це єдине, що може дати щастя. Але повість "Старший боярин" — це не розповідь про двох закоханих, це новітня оповідь про Україну і українців. Автор журиться, що немає колишньої патріархальної України, яку він хотів би бачити такою, як змалював у своїй повісті село, де порядкує отець Дмитро Діяковський: без жодної бідної хати, без хлопа і пана, у взаємній християнській любові, людяності, цікавості до науки і мистецтва, любові до своєї землі і культури. Але такою б автор хотів бачити Україну, усвідомлюючи, що це неможливо, мало того, він передбачає майбутню трагедію своєї країни, символічно сповіщаючи це через події повісті: панський лановий Маркура Пупань, який змальовується в найстрашніших фарбах української демонології, зраджує мужиків, губить тітку Гордія — Корецьку, отця Діяковського, руйнує їхні господарства. Але фінал твору звучить доволі оптимістичним: Гордій із Варкою вирушають у дорогу, щоб загубитися там поміж людей од поліції, бо Гордій застрелив упира Харлампія Проня. Автор прощається з читачем, зі своїми героями, які віддаляються в його пам'яті двома маленькими постатями на землі, що летить у чорну ніч, між густі зорі, за які вони зачепляться і впадуть у світову безодню. "Бо ми знаємо, що все на землі з'являється, аби безслідно згинутися на ній, але коли і залишити який слід, то ненадовго... І розголос про нього щоб ішов не довше від луни на живий голос у лісі раннього ранку...". Із цього можна зробити висновок, що письменник, передбачаючи трагічні події в долі України, переконаний, що його народ знайде в собі сили вижити.

Дехто з літературознавців наголошує на подібності повісті Осьмачки до екзистенційних творів: "Нудота" Сартра і "Чужинець" Камю, де герої так само пронизливо, як Гордій Лундик, відчувають свою нестерпну самоту й непотрібність у цьому світі: "Він відчув безодню світову, як продовження тієї пустки життєвої, серед якої його маленьке серце билось тривогою, чуючи свою приреченість, мабуть, їй уже, світовій пустелі. З'явилося дике бажання схопитися і "бігти... поки не зустріне якусь людину... і крикнути: "Людино, глянь у світ і збагни де ми. І зрозумій, що ми манюсенькі... І роковані на поталу комусь страшному і незбагненному... і через те наш розпач нехай буде великим чуттям згоди між теплом твого єства і мого аж до останнього нашого зітхання... бо за ту кривду, що ми явилися на світ, ніхто і ні перед ким не стане покутувати і ніхто нас не пожаліє, крім нас самих". І тут же разючим контрастом до цих болісних роздумів виступає радісне буяння української природи, одвічна загадковість її поезії: "Видно було, як красувалися жита і стояли густі зелені пшениці, над якими звисали кібці й дзвеніли жайворонки. А їм знизу здавленою луною відповідали перепелиці хававканням... Дикі качки та лиски з польових озер криком. І

лисиці, скликаючи лисенят гавкітливим ляцанням... А бджоли, оси і джмелі тягли через поля свою окрему, гостру і тужливу прекрасну мелодію, і теплішу, і яснішу за сонячне гаряче проміння. І здавалося, що то над українськими полями гудуть луни від тих дзвонів, що в давніх-давніх прогомоніли з усіх земних церков на радощі людям у великі свята".

Ю. Шерех у статті "Над Україною дзвони гудуть" так писав про повість "Старший боярин": "За винятком, може, Шевчен-кових віршів і Гоголевих українських повістей, наша література ще не знала такої української книжки, як "Старший боярин" Осьмаччин. Якщо можна перелити Україну в слово,— то це повість Осьмаччина. Якщо може слово запах України пронести,— то пахтить ця книжка всією запашністю України. Якщо можна в слові збудувати батьківщину-державу,— то це вона збудована, зримо і живовидячки". Гоголівський дух цієї повісті дійсно не може не впасти в око. Як зазначав М. Слабошпицький, "Гоголь, справді, виникає в цій розмові не випадково. Його ім'я вперше приходить на згадку, коли читаєш містерію літньої ночі, з розлогів якої пливе, мов човен по воді, обважніла жіночою журбою пісня, від якої з останніх сил нап'ялися, щоб не пустити її до Бога, небеса, став осідати на церковний хрест місяць — і не витримав його хрест, упав разом з місяцем на дно ночі. Світяться омиті туманами дерева, світиться річка, світиться кладка, світиться на ній Гордій Лундик, який загіпнотизовано ступає слідом за білим видивом, що пливе перед ним од річки до священникового двору й обертається там на жінку, яка лізе по стрісі на хату й зникає у димарі. Безсмертний мрець Маркура Пупань лежить черевом до землі і вогняним подихом запалює сільські сади, а з чорної могили летить до нього кінь Ремез; скочить Маркура на Ремеза й помчить зводити жіночі серця... — все це величний Осьмаччин міф, який, здається, підказав йому Гоголь. У художньому горнилі цього міфу перепплавляється у високу поезію груба побутова проза селянського життя з її голодними поросятами, боднями сала і пранням брудних сорочок".

Отже, повість "Старший боярин" — це гімн старій Україні, могутня симфонія, присвячена красі української землі. Це ностальгія за тією Україною, якої не стало і яка не воскресне, бо невідхильна у своїй жорстокості рука зіштовхнула її у вогненний кратер пекла.

ОСНОВНІ ТВОРИ:

Книги поезій "Круча", "Скитські вогні", "Клекіт", "Сучасникам", "Поет", "Китиці часу", "Із-під світу", повісті "Старший боярин", "План до двору", "Ротонда душогубців", оповідання "Психічна розрядка".

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА:

1. Слабошпицький М. Сон про Україну // Штрихи до портрета Тодося Осьмачки // Українська мова і література в школі. — 1992. — Ш 2.
2. Слабошпицький М. Тодось Осьмачка. Літературний профіль. — К., 1995.
3. Тодось Осьмачка // Історія української літератури ХХ ст.: У 2 кн. / За ред. В.Г. Дончика. — К., 1998. — Кн. 2.
4. Мовчан Р. Українська проза ХХ століття: В іменах. — К., 1997.

5. Зборовська Н. Танцююча зірка Тодося Осьмачки. — К., 1996.6. Шерех Ю. Над Україною дзвони гудуть ("Старший боярин" Т. Осьмачки) // Шерех Ю. Пороги і Запоріжжя. — Х., 1998. — Т. 1.